

Nacionalni mitovi i nekritički historizam u jugoslavenskom i postjugoslavenskom kontekstu

Marino Badurina

U ovom radu donesen je kratki pregled nastajanja, funkcioniranja i upotrebe (ne)povijesnih mitova u jugoslavenskom i postjugoslavenskom kontekstu koji kao značajka nacionalnih kultura tvore i same temelje nacionalnih identiteta. Naglasak je stavljen na mitove producirane ili pak revitalizirane u 20. st., a posebna pozornost posvećena je odnosu povijesne mitologizacije i instrumentalizacije mitova na jednoj strani i historiografije na drugoj, te njihovoj međusobnoj koliziji i antagonizmu.

O pojmu mita

Riječ *mit* jedna je od onih koje koristimo u svakodnevlju, a često vjerojatno i nesvjesni višeznačnosti tj. različitosti (ili barem ne-istosti) pojmova koje označava. Prema Aničevu *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* (2004: 761) pojam *mit* označava: 1. priču iz narodne tradicije, govori o nadnaravnim bićima, precima ili junacima koji služe kao praiskonski tipovi i obrasci ponašanja u primitivnom gledanju na svijet; mitos, 2. stvarnu ili izmišljenu priču koja se obraća svijesti naroda uključujući njegove kulturne obrasce ili izražavajući duboke, općeprihvaćene osjećaje (često predrasude i sl.); neutemeljeno uvjerenje ili vjerovanje, suprotstavljeno znanosti, 3. glas o komu ili čemu, ono što se priča s preuveličavanjem. Nije teško pogoditi koji od ova „tri“ mita može biti i jest onaj koji posebno izaziva i povijesnu znanost. U značenju pod brojem dva jasno je istaknuto da mit može biti narativ koji pretendira na nacionalnu svijest, na istinu o povijesnim događajima, pa makar to bilo u suprotnosti sa znanstvenom (provjerljivom) istinom. Tada on prestaje biti samo priča koja se pripovijeda i postaje svojevrsna usmjerena težnja, nastoji se oživotvoriti, ovladati stvarnošću i postati istina. Tako od benigne pripovjetke mit može postati itekako maligna tvorba. Upravo kao takav on zaslužuje da ga se povijesno dekonstruira, razloži, ogoli.

Naravno, mit u svim svojim značenjima nije posebnost jedne kulture i civilizacije, već je svojstven svima i u svakom vremenu. Mitovi svakako postoje puno prije nacija, ali s vremenom oživljeni, prerađeni i prilagođeni, oni postaju temeljem nacionalnog identiteta (19. st.). Tako se došlo i do pojma „nacionalni mit“. No, kao

što nije uvijek moguće jasno odrediti granice nacionalne kulture, tako nije moguće ni bezrezervno prihvatiti prisvajanje određenih mitoloških obrazaca od strane samo jedne nacionalne zajednice. Kada se pažljivije promotri formalna i sadržajna strana pojedinih mitova iz kojih se crpila nacionalna energija u različitim vremenima i na različitim prostorima, mjestimično možemo uočiti gotovo šablonsko preslikavanje jedne te iste matrice. Kod nas ogleđni primjer toga, primjerice, mitovi su o hajducima koje su „posvajali“ svi balkanski narodi. Narodna epika, koja je kao vrelo autentičnosti fascinirala i elitu, učinila ju je pogodnom za preradu i instrumentaliziranje. Hajduci su tako bili oni kojima su zbog hrabrosti i domoljublja opraštana i najveća zlodjela. Počinjeni zločin tako je svoje opravdanje pronalazio u „višim ciljevima“. U skladu s time možemo prihvatiti balkansku parafrazu izreke o politici i ratu koja glasi: „ratovanje je nastavak epske poezije drugim sredstvima“. (Bracewell, 2005: 30)

Uporabom tih sredstava uvijek se iznova dokazuje da politička misao koja se izražava u narodnom desetercu te isti ujedno uzima i kao podlogu svog djelovanja, naposljetku završava prvenstveno u žrtvi koju podnose mase. Mitologiziranje je pritom samo jedan od načina na koje se upravlja kolektivnom svijesću i masovnim iracionalnim impulsima, instrumentalizirajući ih u svrhu stjecanja ili očuvanja položaja moći i odnosa snaga.

Mitovi „naši“ i „njihovi“

Svaki je mit dio određene kulture. U njoj se rađa i u njoj traje. No kultura svakog naroda, kao i njegov identitet, rezultat je međudjelovanja s drugim narodima i kulturama u prošlosti i sadašnjosti, uz naravno određene specifičnosti i prilagodbe, koje se prvenstveno zadržavaju u polju doživljaja, kao rezultata posebnih povijesnih okolnosti. Ipak, postoje životni elementi koje beziznimno možemo naći kod svih naroda. Mitologija je jedan od tih elemenata svojstvenih svim zajednicama i u svim razdobljima. To naravno znači i da proizvodnja mitova ne datira nužno u neko davno prahistorijsko vrijeme, nego je ona trajno prisutna, iako se često pokušava stvoriti dojam da pojedini mit u danom obliku postoji od pamtivijeka. Primjera radi,

povjesničar Ivo Goldstein tako se svojevremeno detaljno pozabavio hrvatskim nacionalnim mitom o „granici na Drini“, pri čemu je razložio stvaralački hod tog mita i uvjerenje o njegovoj samorazumljivosti budući da je Drina bila i ostala „tisućljetna granica između istoka i zapada, odnosno katoličanstva i pravoslavlja“. No autor pritom argumentira kako je dotični mit artikuliran tek 20-ih godina prošlog stoljeća u radovima Milana Šufflaya, a u konačnici oblikovan 50-ih godina u ustaškoj emigraciji (Goldstein, 2003: 109).

Most na Drini

Na Drini granica ili *ćuprija* (most), ovisno o povijesnim okolnostima i potrebama. Rijeka sama po sebi predstavlja idealni mitem, iskoristiv za povezivanje i razdvajanje, za očuvanje i za promjenu postojećeg. Ne može ju se, poput spomenika, graditi i rušiti, nego je, podatnu kakva već jest, treba samo „usmjeriti“ u željenom pravcu.

Tipičan je to primjer kako se mit koristi u svrhu razgraničenja od drugoga. Takve mitove Norvežanin *Pål Kolstø* (2003: 13) podijelio je na mitove o samosvojnosti (*sui generis*), o predziđu (*ante murale*) i o starini (*witiquitas*). Svi oni imaju za cilj održati koheziju unutar jedne zajednice i postati temelj kolektivnog identiteta. Pritom, kada govorimo o razgraničenju, logično je da manji kolektiv uvijek više teži podvući različitost u odnosu na veći koji ima asimilatorske težnje. (Kolstø, 2003: 24 – 27) Tako su se, primjerice, Hrvati oduvijek više „trsili“ da dokažu različitost od Srba, nego što je to bio obrnut slučaj. Spomenuti „mit o granici na Drini“ bio je upravo instrumentaliziran i u tu svrhu. Također, kao primjer u nas možemo uzeti poznatu, i u hrvatskoj emigraciji svojevremeno vrlo čitanu knjigu Dominika Mandića „Hrvati i Srbi – dva stara različita naroda“ (prvo izdanje 1971.) gdje autor (jasno je već i iz naslova) snažno

potencira etničke, državne, povijesne i kulturne razlike između Srba i Hrvata. Pritom posebno mjesto zauzima upravo teorija o etničkom razlikovanju gdje se „vadi“ stara teza (tj. stari mit) kako su Hrvati iranskog podrijetla, za razliku od Srba koji uopće nisu Indoeuropljani. Naravno, ako je podrijetlo različito, onda je lakše povjerovati i u sve ostale razlike koje se na tu primarnu razliku nadovezuju.

S druge strane valja imati na umu kako mit, a još više njegova instrumentalizacija, ni u kom slučaju nije nešto okamenjeno i nepromjenjivo. Zanimljivo je kako bi pojedini povijesni događaj mogao biti potencijalno iskorišten za tvorbu više mitskih narativa, ovisno o potrebi elite i politike koja ga konstruira. Najbolje to možemo vidjeti na primjeru Kosovske bitke iz 1389. u kojoj su na protu-osmanskoj strani, ako bismo ih geografski odredili, pored Srba sudjelovali i Hrvati, Albanci, Bosanci, Rumunji itd., ali je iz tog događaja, za potrebe srpskog identiteta, a u krajnjoj liniji i obrane pripadnosti Kosova Srbiji, ispleten ekskluzivno srpski nacionalni mit. Umjesto toga mogao je taj mit, kao primjer zajedničke borbe protiv tuđina, poslužiti i za učvršćenje „bratstva i jedinstva“ u okviru jugoslavenske zajednice. (Kolstø, 2003: 28). Do toga, međutim nije došlo. Na taj način Kosovska bitka ostala je u svijest ugrađena kao potka nekog budućeg srpskog poslanja i konačne pobjede nad neprijateljem, tko god on bio.¹

Time se potvrđuje da u formiranju i određivanju kolektivnog identiteta ne samo da ne sudjeluje jedan utemeljiteljski mit, već više njih, nego da je i svaki pojedini mit podložan različitim interpretacijama i upotrebama. To vrijedi, kako za događaje, tako i za pojedine povijesne ličnosti. Matija Gubec možda je ponajbolji primjer hrvatskog mitologiziranog junaka kojega su prisvajali i s „lijeva“ i s „desna“, gledajući u njemu i seljačkoj buni na čijem je čelu bio, personifikaciju klasnog i nacionalnog oslobođenja. Razumljivo je, bez obzira na različitost motiva, da nekoga ta vrsta konsenzusnog prihvaćanja jedne povijesne ličnosti, na prostoru gdje inače nema neprijepornih, može i veseliti. Ipak, uz detaljniju analizu jasno je da se i ovdje radi o obostranoj pojednostavljenoj, prilagođenoj i mitologiziranoj slici.

(Ne)upotrebljivost mitova

Kada se govori o (ne)upotrebljivosti mitova, možemo razlikovati dvije vrste. Mit kao imaginativni narativ koji nema pretenzije nad stvarnošću i mit kao narativ koji pokušava postati temeljem povijesne istine (Abazideh,

1 O toj bitci te o razlikama između poznatih povijesnih činjenica i njene mitske inačice vid. Elmir Čamić, 2012. *Nacionalne mobilizacije i politički mitovi u ratovima u bivšoj Jugoslaviji* u: *Politički mitovi*, str. 80 – 84

2004: 296 – 297)². Pritom i jedni i drugi sudjeluju u formiranju identiteta zajednice. Ipak, mit shvaćen kao podloga istine, za razliku od puke imaginativne priče, u pravilu ima za cilj opravdanje postojećih odnosa moći u sadašnjosti i u budućnosti. Abizadeh kao tipični primjer navodi američki mit o dobrovoljnom pristupanju Havaja SAD-u, što su povjesničari davno opovrgli, ali je upravo s pozicija moći sasvim jasna potreba održavanja tog mita jer bi u suprotnom pripadnost tog otočja tj. savezne države SAD-u postalo upitno (Abazideh, 2004: 297).

Neki teoretičari spremni su prihvatiti mit (kao laž) ako on može poslužiti kao kohezivno društveno sredstvo i zalag budućnosti. Čak i ako su članovi društva svijesni da prihvaćeni mit sasvim ne odgovara povijesnim činjenicama, to samo po sebi ne predstavlja smetnju, jer mit ionako nije povijest. Stoga i nije bitna njegova povijesna istinitost već sadržaj (Schopflin, 1997: 19 – 20).

Međutim, povjesničare bi prihvaćanje ovakvog argumenta dovelo do vrlog skliskog područja. Nemoguće je pomiriti poziv profesionalnog povjesničara istraživača i takvog utilitarističkog shvaćanja mitova. To, naravno, ne znači da oštrica povjesničarskog pera mora biti usmjerena toliko na mitove same po sebi, već prvenstveno na njihovu instrumentalizaciju i utilitarizaciju. Pa čak i ako netko već mora biti zadužen za njihovu uporabu (ili zlouporabu), to nikako ne bi smjeli biti povjesničari. Povjesničaru pravila profesije nalažu da, kada stručno govori, piše ili istupa, to mora činiti isključivo na temelju objektivnog odnosa između činjenica i interpretacije.

Time se nameće pitanje: kako danas možemo gledati na potrebu za mitovima i na njihovu svrsishodnost? Je li nužnost da u našem vremenu, u „vremenu spoznaje“ kada informacije kolaju neslućenim brzinama i u neograničenim količinama, ti, kako ih nazivaju, „ostaci mitske svijesti“ naprosto iščeznu i budu odbačeni? Tako bi zasigurno i bilo kada bi bez zadržke prihvatili pretpostavku kako je mit zapravo samo drugi naziv za laž (ili korisnu laž). Ipak, to bi bilo pretjerano pojednostavljenje problema. Mit nije samo laž (iako može biti i to), kao što ni nacija (u čijim je mit temeljima) nije jednostavno lažna i izmišljena. Benedict Anderson (1990: 17) u svojoj je poznatoj studiji o genezi nacije napravio zanimljivu distinkciju između „izmišljanja“ i „zamišljanja“, pri čemu ovo drugo ipak podrazumijeva određeni konstruktivni proces.³

Kosovska bitka 1389.

No, jesu li baš povjesničari ti koji moraju preuzimati ulogu graditelja nacije? Ernest Renan svojevremeno je zapisao kako je „zaborav, pa čak i povijesna greška ključni faktor u nastajanju nacije“ (prema Abazideh, 2004: 292). Dakle, kolektiv ponešto mora zaboraviti, ponešto primiti selektivno, pa i pogrešno, da bi se konstituirao. Međutim, ako je istinska zadaća povjesničara zapravo sprječavanje zaborava, uklanjanje grešaka, razobličavanje mitova i pokušaj ocrtavanja najšire moguće slike određenog vremena i događaja, mogli bismo zaključiti da je povjesničarski posao, upravo suprotno, razgradnja same nacije. Ipak, koliko god taj zaključak možda djelovao logično, on je u suštini pogrešno postavljen. Uzeli bismo ga u obzir onda kada bismo naciju poistovjetili sa slikom koju neka nacija o sebi ima, i prihvatili stajalište da mijenjanjem te slike biva ugrožen sam nacionalni temelj. No je li to baš tako? Kao kada bi, kako je duhovito primijetio Gillis (1990: 17), „Francuzi prestali biti Francuzi ako im se oduzmu beretke, ili da bi Nijemci prestali biti Nijemci ako više ne bi bili točni.“ To nas dovodi i do osjetljivog pitanja identiteta, odnosno njegove višestrukosti i nemogućnosti očuvanja identitetske čistoće. Kao i mitovi, tako ni identitet, u čijem su oni temelju, nije nešto nepromjenjivo. Njega se samo nastoji takvim prikazati, što opet služi očuvanju postojećih odnosa snaga i sprječavanju svake promjene. Međutim, zašto bi sva ta „viša“ pitanja i razlozi uopće morali opterećivati jednog profesionalnog povjesničara? On ne bi trebao pri svom historiografskom radu razmišljati održava li, tj. gradi li time nešto (pa bila to i nacija) ili pak ruši. To bi ga dovelo do nedopustivog apriorizma. Također, zamka u koju nikako ne bi smio upasti jest postavljanje pitanja: je li nešto u povijesti dobro ili loše, odnosno je li korisno ili nekorisno? Za povjesničara ne može biti „korisne“ i „nekorisne“ povijesti. Od „korisne povijesti“ do „korisne

2 Vidi također jednu opsežniju klasifikaciju mitova u: Schopflin, George, 1997. *The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths* u: *Myths and Nationhood*, str. 28. – 34.

3 Nacija kao „zamišljena“ zajednica prvenstveno znači da se njeni članovi nikada neće upoznati, ali svejedno imaju svijest o vlastitom zajedničkom životu, dok se s druge strane „izmišljenost“ nacije u pravilu koristi kao argument njezina potiranja i dokidanja.

historiografije“ tek je jedan korak, a možda ni toliko. Naposlijetku, pitanje koje si svi moraju postaviti je: kome doista koristi ta „korisna povijest“? Svakako ne potpunijem i boljem razmišljanju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. U ovom slučaju korisna, možda čak i nužna, može biti samo istraživačka strast, a nipošto ne ona ideološka ili politička.

Mit i historiografija – slika jednog odnosa

Kada bi svi mitovi bili nešto egzaktno provjerljivo, nešto što se može jednoznačno odrediti kao istina ili kao laž, onda bismo lako sa njima izašli na kraj. No, kako rekosmo, teško možemo prihvatiti pojednostavljujuću maksimu kako mit nije ništa drugo doli drugi naziv za maštovitu i korisnu laž. Stoga po uzoru na Andersonovo definiranje *nacije* kao „zamišljene zajednice“ i mitove bismo, kao građevne elemente nacije, prije mogli smjestiti u istu imaginacijsko-konstruktivnu nišu. Time bi umjesto proste distinkcije istina – laž više odgovarajuća bila opreka između fikcije i faksije. Trajni položaj i ulogu historiografije u svemu tome de Certeau (2000: 200 – 201) je opisao na ovaj način: „Zapadna se historiografija bori protiv fikcije. Ovaj međusobni sukob između povijesti i pripovijedanja jako je star. Kao u staroj obiteljskoj svađi, pozicije i mišljenja često su nepromjenjivi. U svojoj bitci protiv genealoškog pripovijedanja, mitova i legenda, kolektivnog pamćenja i naplavina usmene tradicije, historiografija postavlja određenu distancu između sebe i uobičajenih tvrdnji i vjerovanja; ona se pronalazi u toj razlici koja joj daje vjerodostojnost učenosti jer je odvaja od običnog diskursa. (...)Ona ne izriče istinu; povjesničar nikad nije ni pretendirao na istinu! Bolje je reći da svojim aparatom za kritičko iščitavanje dokumenata znanstvenik briše greške iz priča o prošlosti. Teritorij koji on obuhvaća stečen je dijagnosticiranjem pogrešnog. (...)On radije provodi vrijeme progoneći lažno nego konstruirajući istinito.(...)”

Druga opreka koja se na ovu nadovezuje jest povijest – pamćenje. Historiografija je upravo ona koja nastoji dokinuti povijest kao pamćenje. Pierre Nora (2006: 26)⁴ to je sažeo ustvrdivši kako do historiografije dolazi onda kada historija u sebi pronade mjesta koja nisu povijest, kad spozna da je i ona žrtva pamćenja i nastoji ga se osloboditi. Pritom je važno da historiografija nastupa s pozicije autoriteta, učenosti i univerzalnosti. S rezervom bi trebalo prihvatiti konstataciju kako povjesničari ne pretendiraju na istinu (osim ako nije izrečena pomalo

ironijski), jer oni putem znanstvenog aparata upravo žele stvoriti dojam svoje utemeljenosti i nepogrešivosti. Tako se može dogoditi da i najveće besmislice budu „proturene“ pod plaštem tobožnjeg akademskog diskursa. Zapravo, možda na vlastitoj istinitosti inzistiraju i na nju ekskluzivno pravo polažu ponajviše oni kojima je istina i najrastezljivija.

Partizanski strip primjer je mitološkog diskursa

Na tragu te „istinitosti“, „nepogrešivosti“ i odbacivanjastarih nacionalnih mitova bile su svojevremeno i elite u socijalističkim zemljama. Tako je i kod nas među teoretičarima nacije u razdoblju socijalizma vrijedilo uvriježeno mišljenje da nacionalni mitovi predstavljaju „...ono u kulturi što je po svom sadržaju reakcionarno, retrogradno, nazadno...“; a u skladu s time „[d]užnost je svake nacije da u socijalističkim uvjetima razvitka prevlada mitološke, fetišističke, lažne sadržaje unutar svoje kulture“ (Šušar, 1988: 206). No, s druge strane, i sam jugoslavenski socijalistički okvir počivao je upravo na vlastitim utemeljiteljskim (često herojskim) mitovima, prvenstveno iz razdoblja Drugoga svjetskoga rata i NOB-a. Iz pojednostavljujućeg ratnog narativa, upotrebom prostog dihotomnog odnosa dobro – zlo, komunističke elite desetljećima su održavale i legitimirale svoju poziciju. Pritom nimalo sluha nisu imale za povijesne finese. Svi koji su u ratu bili nasuprot partizanima strpani su u isti negativni koš (hrvatske ustaše, srpski i crnogorski četnici i ostale „izdajice“). Nije bilo potrebe za razumijevanjem različitih geneza njihovog nastanka, pa i različitih faza i odnosa među zaraćenim stranama ovisno o okolnostima. Sve se odvijalo unutar jednostavne i krute opreke otpor – kolaboracija (Sundhaussen, 2006: 246 – 247). Pitanje broja ratnih žrtava (1,7 milijuna) također se dugo vremena nije smjelo dovesti u pitanje iako je počivalo na grubom krivotvorenju. Kasniji istraživači (Kočović, Žerjavić itd.) različitim metodologijama došli su do gotovo dvostruko manje brojke (Sundhaussen, 2006: 268 – 274). Ipak, desetljećima svako razglabanje i „cjepidlačenje“

⁴ Otuda i razmišljanje kako je pojam „povijesno pamćenje“ u svojoj biti oksimoron jer spaja nespojivo (povijest kao nešto sveobuhvatno i objektivno i pamćenje kao nešto selektivno i subjektivno)

o tim pitanjima smatralo bi se relativiziranjem (tj. ugrožavanjem) samih temelja postojećeg poretka, te stoga nije dolazilo u obzir. Takvi pokušaji određivanja odozgo što je loše i štetno, a što je u povijesti dobro i korisno, u suštini predstavljali su naličje nacionalno-fetišističkih htijenja (protiv kojih su komunisti tvrdili da se bore) da se iz povijesti „probere“ ono poželjno, a odbaci i zaboravi nepoželjno. Kako pravilno procjenjuje Norvežanin Kolstø (2003: 33), ako „demitologizatori sami imaju neki politički cilj, njihova ‘demitologizirana’ verzija možda je nimalo manje mitska od verzija koje zamjenjuje.“ Stoga, svako nastojanje koje odozgo smjera, bilo potiranju, bilo poticanju mitova, za povjesničara bi trebalo biti, u najmanju ruku, neukusno. Mitologizacija, kao i demitologizacija, ne može i ne smije biti posljedica političke odluke, već jedino poštenog i metodološki ispravnog znanstvenog (u ovom slučaju historiografskog) rada, oslobođenog svakog utilitarizma i „više“ svrhe.

“Ali, mit i legenda kao jedini izvori identiteta u XIX vijeku, kad ničeg drugog nije bilo, u XX vijeku mogu biti element identiteta, kao što je slučaj sa svim modernim narodima, a ne i jedini izvor identiteta, i nikako osnova politike.” (Latinka Perović, 2003: 25)

Ipak, i probuđeni nacionalizam 90-ih godina, naravno namjerno, upada u sličnu „zamku“. Novi remitologizatori poželjeli su početi tamo gdje se stalo u razdoblju prije nastanka Druge Jugoslavije. Mitovi iz razdoblja Drugoga svjetskoga rata i komunističkog razdoblja postupno su demitologizirani, neki stari su remitologizirani, a proizvedeni su i neki sasvim novi. Jugoslavenske utemeljujuće mitove u javnom prostoru zamijenili su tako utemeljujući i žrtvoslovni mitovi o vjekovnom srpskom stradanju (od Kosova 1389. nadalje), o prešućenim hrvatskim žrtvama (Bleiburg i križni put) itd., a na njih su se onda samo „nakalemili“ novi mitovi proizašli i iz najnovijeg ratnog sukoba. Duhovito rečeno, još jednom su se promijenili odnosi na „tržištu prošlosti“ (Kuljić, 2002: 28). Uvriježeno je mišljenje kako su u nastojanjima za konstruiranjem drukčije prošlosti i sjećanja, zajedno s čitavim društvom, najdalje otišle hrvatska i srpska historiografija, dok je u nekim drugim historiografijama, poput bosanskohercegovačke, barem kada govorimo o razdoblju od II. svj. rata nadalje, uglavnom izostao veći revizionizam. No tamo je, s druge strane, revizionistički fokus prebačen na razdoblje između dva rata, kao i na srednjovjekovnu Bosnu koju se, izvan svake povijesne pameti, svojata ovisno o nacionalnoj pripadnosti (Kamberović, 2003: 12 – 15). Najočitiiji primjer takvog pristupa svakako je potenciranje srednjovjekovnog

„bogumilskog mita“ čime se, uspostavljanjem nepostojećih povijesnih kontinuiteta i teorijama o „temeljnog“ narodu, također nastoji osigurati oštro razgraničenje i u konačnici supremacija jedne grupe (u ovom slučaju Bošnjaka) nad drugima.⁵

Do sličnih zaključaka o stanju u historiografiji ovog dijela Europe došli su i neki inozemni poznavatelji domaćih prilika. Povjesničar Marius Turda (2011: 488 – 489), stručnjak za balkanske teme, kao zanimljivost navodi kako čak ni u najliberalnijoj od istočnoeuropskih komunističkih zemalja, tj. Jugoslaviji, „uniformna komunistička historiografija“ u pedeset godina nije uspjela nadvladati nacionalne partikularitete i stvoriti osjećaj zajedništva među narodima. Razloge toga on pronalazi u povijesnim interpretacijama ukorijenjenim u teorije povijesnog prava i povijesnog kontinuiteta koje uvijek dovode do favoriziranja jedne etničke grupe nauštrb druge. Naposljetku i sam dolazi do zaključka kako je „međudjelovanje politike, nacionalizma i povijesti u nacionalnim historiografijama Rumunjske, Bugarske, Srbije i Hrvatske [Balkana op. M.B.] bilo vjerojatno intenzivnije nego bilo gdje drugdje u Europi.“

U skladu s takvom tradicijom i navadama iz bliže i dalje prošlosti ni danas nije rijetkost i ne iznenađuje da historiografiju oni koji traže njeno oslobađanje od jednog balasta vrlo lako pozele opteretiti drugim, „ispravnijim“. Spomenuti povjesničar Ivo Goldstein (2005: 57) tako se svojevremeno pitao – ima li šanse građanska (liberalna) historiografija? Takvo pitanje i stav koji se iz njega naslućuje proizlazi iz shvaćanja liberalizma kao vrijednosno neutralne ideologije. Trusnost područja na kojemu se povjesničar pritom nalazi možda nije nimalo manja nego u prošlosti. Poći od pretpostavke da je trenutno prevladavajuća ideologija (bila ona nametnuta silom ili kapilarno) uvijek bolja, korisnija i blagonaklonija za povijesnu znanost znači zadržati se u sferi služenja i utilitarnog pristupa.

Prema tome, greška u koju se upada jednaka je, inzistirao netko primjerice na gruboj reviziji jugoslavenske komunističke historiografije, a ostavljao po strani sve što joj prethodi i sve što slijedi ili obrnuto. Pojam „greška“ ovdje je svakako stilski upotrijebljen jer jasno je da se ne

5 Za više o toj problematici vidi, zajedno s pripadajućom literaturom, polemički intoniran tekst Dubravka Lovrenovića, 2006. *O historiografiji iz Prokrustove postelje (Kako se i zašto kali/o/ bogumilski mit)*, Bosna franciscana XIV/25, Sarajevo, str. 193. – 258. u kojemu autor polemizira s onima koji poistovjećuju srednjovjekovnu Crkvu bosansku i bogumile nasilno konstruirajući tezu o kontinuitetu bogumilskog i bošnjačkog (muslimanskog) stradanja, za što krivnju snosi kršćanska Europa. Primjer je to narativa koji u sebi uključuje mit o podrijetlu, neprijatelju i stradalništvu (žrtvi).

radi o greški, nego prije o svjesnom grijehu tj. ogrješenju o struku.

Stoga se moramo složiti s tvrdnjom kako još uvijek brojnim povjesničarima u nas „prošlost nije ključ za razumijevanje sadašnjosti, već su potrebe sadašnjice ključ za preradu prošlosti“ (Kuljić, 2002: 28).

No, svijest o manjkavosti svake historiografije i njena osuđenost na „grijev propusta“, budući da nikada ne može „pokriti“ i obuhvatiti sve elemente prostora i vremena (a nekada to i ne želi), ipak ne znači da se ne treba konstanto približavati objektivnom i sveobuhvatnom gledištu. Povjesničar naposljetku ima zadaću da vidi, pamti i razumije i ono što drugi zaboravljaju, ne vide ili ne razumiju.

„Predziđe kršćanstva“

Zaključak – živi(o) mit

Mitovi su vitalna kategorija. Oni stariji su vrlo otporni, čak štoviše, živahni, a mlađi se postupno ukorjenjuju. Historiografija, kompromitirana i sa svojim narušenim autoritetom, muči se da im na adekvatan način odgovori. Danas primjeri konstrukcije novih mitova deplasiranom čine i prežvakavanu tezu o „vremenskom odmaku“ koji nam je tobože potreban za sagledavanje povijesnih događaja. To bi značilo da je za interpretaciju potrebno vrijeme, a mitologizaciji se može pristupiti odmah. Time se prihvaća neravnopravna igra zeca i kornjače. Jedan mit nabuja, među ostalim, i zato što historiografija dugo vremena šuti, ili pak progovara na pogrešan način.

Fabrikacija i konstruiranje mitova nije nešto što može jednostavno prestati. Novo vrijeme i nove interesne skupine donose sa sobom i nove mitove i odnos prema prošlosti. Jučer je to bilo za potrebe jugoslavenskog ili hrvatskog državnopravnog okvira, a danas i sutra biti će i jest za potrebe novih projekata kao što je primjerice Europska unija. Ulazak Hrvatske u tu supranacionalnu

zajednicu zasigurno ne donosi „konačno rješenje“ nacionalnog pitanja, kao što to nisu donijele ni ranije države i državne zajednice. Dapače, možemo pretpostaviti da bi u takvoj složenoj zajednici pitanja nacije i identiteta u budućnosti mogla biti čak i zaoštrena, a samim time i neki stari i novi mitovi potencirani. Nije teško zamisliti primjerice revitalizaciju mita o predziđu (*ante murale*), kada će u hrvatskom javnom diskursu ponovno oživjeti teze o Hrvatskoj kao predvorju zapadne civilizacije čija je uloga da brani ovoga puta Schengenski zid. Takvu sliku mogle bi podjednako poticati i nacionalne i nadnacionalne elite čiji su interesi već ionako isprepleteni. Stoga bi novi nacionalizam kao euronacionalizam mogao biti, kao što uostalom to već uvelike i jest, jedna od novih pojavnih formi kroz koju će živjeti neki novi mitovi, dogme i zablude. O hrabrosti i smjelosti intelektualaca, ali i ne samo njih, ovisiti će kako će se društvo nositi s takvim i svim drugim izazovima. Zadaća povijesne znanosti trebala bi i u tom slučaju biti nadasve emancipatorna.

SUMMARY

National Myths and Noncritical Historicism in the South Slavic and Post-South Slavic Context

Marino Badurina

This research brings a short overview of the formation, functioning, and usage of (un)historical myths in the South Slavic and post-South Slavic context, which, as a feature of national cultures, create the very foundations of national identity. The emphasis is put on the myths produced or even revitalized in 20th century, with special attention dedicated to relation between mythologization and instrumentalization of the myths on one side and historiography on the other, and their mutual collision and antagonism.

Literatura

1. Abizadeh, Arash, 2004. *Historical Truth, National Myths and Liberal Democracy: On the Coherence of Liberal Nationalism*, The Journal of Political Philosophy, 12(3), str. 291. – 313.
2. Anderson, Benedict, 1990. *Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Školska knjiga, Zagreb.
3. Bracewell, Wendy, 2005. *Ponosno ime hajduka: odmetnici kao dvoznačni junaci u balkanskoj politici i kulturi u: Jugoslavija i njeni povjesničari*, Srednja Europa, Zagreb

4. Certeau, de Michel, 2000. *History: Science and Fiction*, u: *Heterologies Discourse on the Other*, University of Minnesota Press, Minneapolis – London, str. 199. – 221.
5. Čamić, Elmir 2012. *Nacionalne mobilizacije i politički mitovi u ratovima u bivšoj Jugoslaviji* u: *Politički mitovi*, TIM press, Zagreb, str. 80. – 92.
6. Gillis, John R., 2006. *Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa*, u: *Kultura pamćenja i historija*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, str. 196. – 195.
7. Goldstein, Ivo, 2003. *Granica na Drini: značenje i razvoj mitologema*, u: *Historijski mitovi na Balkanu : zbornik radova*, Institut za istoriju, Sarajevo, str. 109. – 127.
8. Goldstein, Ivo, 2005. *Od partijnosti u doba socijalizma do revizionizma devedesetih: ima li građanska historiografija šansu?*, u: *Hrvatska historiografija u XX. stoljeću: između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*, Zagreb, str. 57. – 72.
9. Kamberović, Husnija, 2007. *Između kritičke historiografije i i ideološkog revizionizma*, u: *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije – zbornik radova*, Institut za istoriju, Sarajevo, str. 11. – 19.
10. Kolstø, Pål, 2003. *Procjena uloge historijskih mitova u modernim društvima*, u: *Historijski mitovi na Balkanu: zbornik radova*, Institut za istoriju, Sarajevo, str. 11. – 37.
11. Kuljić, Todor, 2002. *Istoriografski revizionizam u poslesocijalističkim režimima*, u: *Balkanski rašomon: istorijsko i literatno viđenje raspada SFRJ*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd.
12. Lovrenović, Dubravko, 2006. *O historiografiji iz Prokrustove postelje (Kako se i zašto kali/o/ bogumilski mit)*, Bosna franciscana XIV/25, Sarajevo, str. 193. – 258.
13. Mandić, Dominik, 1990. *Hrvati i Srbi dva stara različita naroda*, NZMH, Zagreb.
14. Nikezić, Marko, 2003. *Srpska krhka vertikala*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd (s uvodnom studijom Latinke Perović *Na tragu srpske liberalne tradicije. Ko su i šta su bili srpski liberali sedamdesetih godina XX. veka*, str. 8. – 93.).
15. Nora, Pierre, 2006. *Između Pamćenja i Historije. Problematika mjesta*, u: *Kultura pamćenja i historija*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, str. 21. – 43.
16. Schopflin, George, 1997. *The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths*, u: *Myths and Nationhood*, London, str. 19. – 35.
17. Sundhaussen, Holm, 2006. *Jugoslavija i njezine države sljednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija „sjećanja“ i mitova*, u: *Kultura pamćenja i historija*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, str. 239. – 284.
18. Šušvar, Stipe, 1988. *Socijalizam i nacije, sv. 1*, Globus, Zagreb.
19. Turda, Marius, 2011. *National Historiographies in the Balkans, 1830 – 1989*, u: *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, Palgrave Macmillan, New York/Basingstroke, str. 463. – 489.

Internet

1. Kuljić, Todor, *Izmišljanje prošlosti na Zapadnom Balkanu*, (na: www.kczr.org/download/tekstovi/todor_kuljic_izmisljanje_proslosti_na_zapadnom_balkanu.pdf) (15.8.2013.)